

Egervári Dóra

Határtalan információáramlás? – Az információhoz és dokumentumokhoz való szabad hozzáférés esélye és lehetősége Baranyában és Szlavóniában

Tanulmányomban a magyarországi horvát, illetve a horvátországi magyar kisebbségnek a határon átnyúló együttműködések körében alapvető fontosságú jogával, az információhoz és dokumentumokhoz való szabad hozzáféréssel összefüggő kérdésekkel foglalkozom. Írásomban javaslatokat teszek arra vonatkozóan, hogy a kisebbségek alapjogai hogyan valósulhatnak meg ezen a területen. Részletesen tárgyalom az internet használatában, a digitális, illetve virtuális könyvtárakban rejlő lehetőségeket, valamint a pécsi Könyvtárbusz projekt jövőbeli esélyeit.

Kulcsszavak: határon átnyúló kezdeményezések, Magyarország, Horvátország, könyvtár, információ.

JEL-kód: Z13, D80.

Bevezetés

Magyarországon, az Európai Unióban mindenkit megillet az információhoz és dokumentumokhoz való szabad hozzáférés joga. Ahhoz, hogy ez az alapjog ne csupán eszme maradjon, a nemzeti, a regionális vagy megyei és a területi vagy települési könyvtáraknak, múzeumoknak, levéltáraknak az állampolgárok számára biztosítaniuk kell a különböző hagyományos dokumentumok – mint például a könyvek, a periodikumok, a térképek, a különféle oklevelek vagy a múzeumi rajzok, festmények és műtárgyak – elérését. A hagyományos – és a legtöbb esetben papír alapú – dokumentumok hozzáférése és használata ugyanakkor nehezen valósítható meg a hétköznapiakban.

A közgyűjteményi intézmények a XXI. századig kizárólag akkor tudták szolgáltatni a felhasználók számára a dokumentumokat, illetve az információkat, ha térben és időben egy helyen volt a kérdező (olvasó, érdeklődő), a válaszadó (könyvtáros, levéltáros, muzeológus, információbróker) és az információforrás (könyv vagy más jellegű információhordozó). A számítástechnikai és az információs és kommunikációs technológiákon alapuló eszközök, valamint az internet megjelenése és elterjedése azonban folyamatosan megkönnyítik az információhoz és a dokumentumokhoz való szabad hozzáférést. A könyvtári munkafolyamatok automatizálása, az elektronikus katalógusrendszerek (OPAC-ok) kiépítése, a digitális és virtuális könyvtárak létrejötte, a digitalizált dokumentumok és a web 2.0 alkalmazások elterjedése folyamatosan és egyre nagyobb információ-tömegekkel látják el a felhasználókat.

A világhálón az információk megszámlálhatatlan sokaságával találkozhat az érdeklődő, ezért sokszor nem lehetőségként, hanem inkább korlátként jelenik meg ez az információs csatorna a használói körében. Egyre nehezebb szelektálni az egyes webes keresések alkalmával jelentkező találati halmazból, illetve a különböző weboldalakon talált információk közül sokszor nem lehet egyértelműen azonosítani a helyes és a hibás adatokat. Az információs lavina tehát könnyen maga alá tudja temetni azokat a felhasználókat, akik nem rendelkeznek XXI. századi kompetenciákkal, így például információs műveltséggel, IKT kompetenciával, médiaműveltséggel, innovációs és tanulási készséggel.

Az elektronikus információellátottság mellett ugyanakkor még mindig meghatározó a könyvtárak szerepe, hiszen a nyomtatott formában megjelenő könyvek csupán töredékéhez férünk hozzá digitálisan is. A Magyar Elektronikus Könyvtáron (elérhető a www.mek.oszk.hu oldalon) keresztül 2012 februárjában 10.000 könyv tölthető le, azonban a Google Books adatbázisa (elérhető a www.books.google.com oldalon) már több tízezer magyar nyelvű kiadványt számlál. A máig kizárólag papír alapon megjelent dokumentumok elérhetőségének biztosítására a könyvtárak új szolgáltatásokat is kidolgoztak. Többek között ilyen volt az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer (ODR) kialakítása. Ez az ország területén belüli és a nemzetközi könyv-

tárközi kölcsönzésekhez nélkülözhetetlen lelőhely-nyilvántartás és adatbázis. Az ODR mellett Magyarországon a könyvtárbuszok újbóli megjelenése jelentett plusz lehetőséget a könyvtári (szöveges, képi, hang és audiovizuális) dokumentumok szolgáltatására. A két kiragadott kezdeményezés jól példázza, hogy a könyvtárak és más tartalomszolgáltató intézmények számára fontos, hogy minden állampolgár hozzájusson a tanulmányaihoz vagy a munkájához szükséges információhoz.

Az információhoz és dokumentumokhoz való hozzáférés jogai szabályozása ugyanakkor nem tárgyalja a nemzetiségek ellátását. Így történhet meg, hogy egy magyar nemzetiségű, de horvát állampolgár ugyanazokkal az alapjogokkal és esélyekkel rendelkezik, mint az adott ország bármelyik másik polgára, de nem tud élni azokkal a lehetőségekkel, mint egy magyarországi lakos.

Tanulmányomban bemutatom, hogy Horvátország, illetve Magyarország hogyan próbálja megvalósítani és a gyakorlatban alkalmazni az információhoz és dokumentumokhoz való szabad hozzáférés elvét. Elemzem az internet, illetve a digitalizálás területén megfigyelhető lehetőségeket, bemutatom a pécsi Csorba Győző Megyei – Városi Könyvtár Könyvtárbusz projekt határon átnyúló kezdeményezéseinek esélyeit. Valamint kitérek a pécsi és az eszéki könyvtárosképzéssel összefüggő tapasztalatcserék, illetve a könyvtáros továbbképzések különböző módozataira.

Írásomban konkrét javaslatokat is megfogalmazok, melyek kapcsán – reményeink szerint – a horvátországi magyar, illetve a magyarországi horvát kisebbség tagjai is ugyanazokkal az esélyekkel és lehetőségekkel rendelkezhetnek majd, mint az anyaországok többségi társadalmainak polgárai.

Helyzetelemzés

Dolgozatomban először Eszékét és Pécsét mutatom be területi, demográfiai szempontok alapján, kitérek az Európai Unióhoz való csatlakozásra, valamint mindkét országban elemzem a digitális esélyegyenlőség alapját képező internet-ellátottság kérdéskörét.

Horvátország és Magyarország 355 kilométer hosszúságú közös határszakasszal rendelkezik, melynek legnagyobb része a dél-dunántúli és a kelet-horvátországi (Sredisnja i Istocna Panonska Hrvatska) régiót érinti. A két régió központja az egymástól 80 kilométerre elhelyezkedő Pécs és Eszék. A két város nem csupán a földrajzi közelség, hanem a testvérvárosi kapcsolatból adódóan, valamint a pécsi horvát, illetve az eszéki magyar kisebbség miatt szoros, elsősorban kulturális területen megfigyelhető, köteléket alakított ki egymással, mely.

1. táblázat: A magyarok lélekszáma Horvátországban 1910-2001 között

Évszám	Magyarok lélekszáma Horvátországban (fő)
1910	113.488
1921	76.000
1961	42.347
1971	35.488
1981	25.439
1991	22.355
2001	16.595

Forrás: Saját szerkesztés

Horvátországban 1910-ben még 113.488 fő vallotta magát magyarnak, ami az elmúlt száz évben folyamatosan csökkent. 2001-re már csak 16.595 fővel számolhatunk, ám a magyarok így is az ötödik legjelentősebb horvátországi nemzetiséget alkották. Az 1991 és 2001 közötti idő-

szakban az asszimiláció mellett az 1991-ben kirobbant délszláv háború is jelentősen megnehezítette a horvátországi magyarság létét. Bár a délszláv háború nem semmisítette meg a horvátországi magyar nemzetiséget, mégis biztosra vehető, hogy a 2011-es népszámlálási adatok a magyarok lélekszámának 10.000 fő alá csökkenéséről fognak beszámolni (1. táblázat). Horvátország elsősorban északi, észak-keleti községeiben, illetve városaiban képviselteti magát magas arányban (10 és 50 százalék között) a magyar kisebbség. A horvátországi magyarlakta települések között van például Darázs, Pélmónostor, Hercegszöllős, Baranyaszentistván, Bellye, Dárda, Eszék, Erdőd, Ernestinovo, Tordinci, Vukovár és Vinkovce is. A 2001-es horvátországi népszámlálási adatok ismeretében Szlavóniában az Osjecko-Baranjska zsupánságban a legmagasabb a magyar kisebbség aránya. 2001-ben Szlavóniában összesen 13.576 horvát állampolgár vallotta magát magyar nemzetiségűnek. Eszék városának 1910-ben még 57 négyzetkilométernyi területe, valamint 31.388 fős lakossága volt. A városban a horvátok (12.625 fő – 40,2%) után a magyarok (11.269 fő – 35,9%) képviselték magukat a legnagyobb arányban, a harmadik legnépesebb népcsoport pedig a szerb volt (2.889 fő – 9,2%). A 2001. évi horvát népszámlálás idejére Eszék összlakossága megnégyszereződött, összesen 114.616 főre emelkedvén, amelyből 99.234 fő horvát (86,6%), 15.382 (13,4%) pedig egyéb nemzetiségű. A legjelentősebb kisebbségnek a városban a szerb bizonyult 8.767 fővel, a magyarság mindössze 1.154 főt tett ki, ám így is Eszék a horvátországi magyarok központja, ugyanis a várostól nyugatra már csak kevés magyar szórványt találunk. (Gyémánt, Drozdik 2004)

A magyarországi kisebbségek közül a horvátokat sajátos helyzet jellemzi, ugyanis a XI. és XII. század fordulóján szoros kapcsolatba került egymással a horvát államiság és a magyar királyság, az ekkor kialakult államközösség egészen a XX. század elejéig tartott. A horvátok első betelepüléséről a XIII. század elejéről vannak adataink. A horvát közösség összességét a hazánk hét megyéjében - zömmel az ország déli és nyugati határai mentén - élő horvát etnikai csoportok alkotják. A baranyai sokácok és bosnyákok Baranya megye déli részén, Pécs, Siklós és Mohács városokban, valamint az őket körülvevő falvakban telepedtek le. A nagyvárosokban – így például Budapesten és Pécsen – is találunk jelentős létszámú horvát közösségeket. Becslések szerint a Magyarországon élő horvát nemzetiségűek létszáma mintegy 80-90.000 főre tehető. A 2001. évi népszámlálás adatai szerint viszont Magyarországon csupán 15.620 fő tekinti magát horvát nemzetiségűnek, és 14.345 fő nevezte meg anyanyelvének a horvátot. A két számadat közé esik azok száma, 14.788 fő, akik családi, baráti közösségekben is használják a horvát nyelvet. A fenti adatokat kiegészíti, hogy a horvát nemzetiségi kulturális értékekhez, hagyományokhoz 19.715 személy kötődik. Magyarországon két-tannyelvű horvát oktatás Budapesten, Felsőszentmártonban, Hercegszántón, Pécsen és Szentpéterfán folyik. Középfokú horvát nyelvű oktatás mindössze két gimnáziumban, Budapesten és Pécsen működik. Mindkét intézmény oktatási központ szerepét tölti be, melyhez óvoda, általános és középiskola, valamint diákotthon tartozik. A 2006-os önkormányzati választások során összesen 115 horvát kisebbségi önkormányzat alakult Magyarországon. Ez az összes magyarországi kisebbségi önkormányzat 6%-át jelenti. A horvát nemzetiségi önkormányzat listájára összesen 29.731-en adták le szavazatukat, ami megközelítőleg a duplája annak a számnak, ahányan Magyarországon horvátnak vallották magukat a 2001-es népszámlálás adatai szerint. 2010-ben pedig 11.534 magyar állampolgár kérte felvételét horvátként az országos kisebbségi választói névjegyzékbe.

A területi és a demográfiai adatok bemutatásából kirajzolódik, hogy a magyar-horvát közös határszakasz mindkét oldalán fellelhetőek szórványtelepülések. Mindkét nemzet fontosnak tartja, hogy gondoskodjon a területén élő nemzeti közösségekről, és biztosítsa jogait. Az információhoz, valamint a dokumentumokhoz való szabad hozzáféréssel kapcsolatban azonban egyik ország sincs egyszerű helyzetben. Ugyanis nem egyértelmű, hogy ki felelős a Pécsen élő horvát nemzetiségű családok információellátottságáért. Magyarország vagy Horvátország? Mindezt rögzíthetné egy, a kultúra és a kisebbségi jog számos területét érintő, a mai kor infokommunikációs szintjéhez igazított horvát-magyar államközi megállapodás.

Kapcsolódás az Európai Unióhoz

Magyarország, kilenc másik európai országgal együtt 2004. május 1-én csatlakozott az Európai Unióhoz. Az EU mára 27 tagországgal rendelkezik, és jelenleg is több állam vár a csatlakozási folyamat végére.

Horvátország 2003 februárjában nyújtotta be tagfelvételi kérelmét az EU-nak, 2004-ben hivatalosan is tagjelölt országnak nyilvánították. A csatlakozási tárgyalásokat 2005 októberében kezdték meg. 2011. januártól júliusig Magyarország látta el az Európai Unió soros elnökségét, legfontosabb feladatai között Horvátország csatlakozásának eredményes lezárása is szerepelt, azonban erre nem volt elegendő az elnökség hat hónapja, ezért csak a lengyel elnökség ideje alatt fejeződtek be a tárgyalások.

Horvátország előreláthatólag 2013-ban fog csatlakozni az Európai Unióhoz. Addig azonban még sok feladat vár mind Horvátországra, mind a vele szomszédos államokra, melyek többek között kiterjednek a gazdaság, az egészségügy, a turizmus, az oktatás, a környezetvédelem és a kultúra különböző szegmenseire is.

Útban az e-társadalom felé – internet-ellátottság az otthonokban

Az információval és dokumentumokkal való megfelelő ellátottság tekintetében óriási szerepe van a számítástechnikának, az internetnek, valamint az állampolgárok információs és digitális kompetenciáinak. Az Európai Unió Központi Statisztikai Hivatala, az Eurostat adatai alapján Magyarország jobb mutatókkal rendelkezik az otthonról elérhető internet-hozzáférés tekintetében, mint Horvátország.

Magyarországon a 17-64 éves korosztály 60%-a rendelkezik az otthonában interneteléréssel, míg Horvátországban ez az arány 56%. Az országos értékek után ugyanakkor érdemes a számunkra fontos két régióra vonatkozó statisztikai adatokat is megvizsgálni. A dél-dunántúli régióban a lakosok csupán 53%-a rendelkezik interneteléréssel, ez az országos átlagtól 7%-kal tér el. Az alacsony arány elsősorban az ormánsági aprófálvakban és határ menti településeken kis mértékben kiépített (GSM-2G hálózat), vagy teljesen hiányos (UMTS-3G hálózat) internet lefedettséggel magyarázható.

Horvátországban azonban pont fordított ez az arány, ugyanis a Sredisnja i Istocna Panonska Hrvatska régióban a lakosság 61%-a használja az internetet az otthonában, ez az arányszám 5%-kal meghaladja az országos és majdnem 10%-kal a dél-dunántúli átlagot. Így itt többen férhetnek hozzá az interneten megtalálható információkhoz.

Ugyanakkor az Európai Unió északi tagországaihoz képest Magyarország és Horvátország is fejlődhet, mivel a Skandináv államokban az internetet használók aránya eléri a 90%-ot. Ugyanilyen magas arány figyelhető meg az Egyesült Királyság, Izland és a Benelux államok területén is.

Az információhoz és a dokumentumokhoz való szabad hozzáférés esélye és lehetősége Eszéken és Pécsen

Tanulmányom harmadik fejezetében bemutatom, hogy az Eszéken élő magyar, valamint a pécsi horvát kisebbség hogyan jut hozzá a különböző információkhoz és dokumentumokhoz. Írásomban elsősorban a nemzeti nyelvű könyvtári szép-, illetve szakirodalom-állománnyal foglalkozom, valamint megoldási javaslatokat vetek fel, hogyan lehetne gyorsabbá, egyszerűbbé tenni a nemzetiségek információval történő ellátását egy adott régióban, illetve az anyaországból.

Könyvtárak és szolgáltatásaik

A horvátországi Eszéken egy könyvtár működik, az integrált városi és a Josip Juraj Strossmayer Egyetemhez kapcsolódó felsőoktatási könyvtár. Pécsen 2010. január 1-ig külön működött a városi és a Baranya megyei könyvtár, melyek a 2010-es Európa Kulturális Fővárosa projekt egyik kulcsberuházása miatt összeolvadtak. A közkönyvtárak mellett működött a Pécsi Tudományegyetemhez kötődő könyvtári hálózat is, amely központi, kari, intézeti, tanszéki és szakkönyvtárakból áll. Azonban 2010-ben megváltozott a könyvtári struktúra, ugyanis a már eggyé vált városi-megyei könyvtár, valamint az egyetem központi, illetve a jog- és közgazdaságtudományi szakkönyvtára egy épületbe költözött. A két könyvtár önálló jogi személyiség, de állományukat és katalógusukat összerendezték, valamint a szolgáltatások terén is integráció történt.

Eszék és Pécs könyvtári rendszerében azonos, hogy a közművelődési feladatokat ellátó városi (és megyei), valamint a felsőoktatási, tudományos tevékenységet ellátó egyetemi könyvtár integrálódott, így egy intézmény szolgáltatja az információt és dokumentumokat minden olvasó, illetve felhasználó számára. A könyvtárak szolgáltatásintegrációja nem csupán azt jelenti, hogy egy épületben érhető el a könyvtárak dokumentumállománya, hanem hogy ennek a gyűjteménynek az adatait egy elektronikus katalóguson keresztül érhetjük el.

Az eszéki és a pécsi könyvtár is rendkívül fontosnak tartja a területén élő nemzetiségek információval és dokumentumokkal való ellátását, bár ezt különböző módon valósítják meg. A pécsi Dél-dunántúli Regionális Könyvtár és Tudásközpontban működő Csorba Győző Megyei – Városi Könyvtár 2010 áprilisától végzi a Baranyában élő kisebbségek könyvtári ellátását. Az állomány alapját a valamikori Német Báziskönyvtár képezi, de tartalmaz horvát nyelven íródott, és a romákkal foglalkozó magyar, lovári és beás nyelvű kiadványokat is. Ugyancsak a könyvtár feladata a mohácsi Mohácsi Jenő Városi Könyvtárban elhelyezett, több mint 15.000 kötetet számláló horvát nyelvű állomány revíziója, selejtezése, és feltárása. A mohácsi városi könyvtár forráshiány miatt nem tudja megfelelő módon szolgáltatni a horvát dokumentumokat, ezért a Csorba Győző Megyei – Városi Könyvtár vállalta fel az állomány további kezelését.

A Csorba Győző Megyei – Városi Könyvtárban 38.823 dokumentum szolgálja a nemzetiségek könyvtári ellátását. A jövőbeni tervek szerint új, friss, keresett dokumentumokat helyeznek ki a velük együttműködésben álló településekre, illetve intézményekbe. Ezzel párhuzamosan ugyanakkor kulturális programok, író-olvasó találkozók, nemzetiségi konferenciák megtartására is sor kerülhet. A Csorba Győző Megyei – Városi Könyvtár tisztában van a nemzetiségi könyvtári ellátás fontosságával. Keresi a forrásokat, a pályázati lehetőségeket, hogy a baranyai kisebbségeket elláthassa az anyanyelvükön íródott dokumentumokkal. Szolgáltatásukat a jól kiépített mozgókönyvtári ellátórendszerrel próbálják folyamatosan erősíteni. Az eszéki városi és egyetemi könyvtár is fenntart a horvátországi kisebbségek számára nemzeti nyelvű dokumentumállományt, ám elsősorban két nemzetiségre koncentrálnak, a németre és a magyarra. Ugyanakkor a könyvtár 2009. évi beszámolójából egyértelművé válik, hogy a német ajkú kisebbség ellátására jobban koncentrálnak, ugyanis több mint 7000 kötetes, nemzeti nyelvű könyvállomány, 22 periodika, 125 zenei CD és videokazetta, valamint 110 DVD áll az eszéki németek rendelkezésére. A magyarság kiszolgálása azonban csupán egy 3500 kötetes, magyar nyelvű, papíralapú dokumentumállománnyal történik, mely folyamatos fejlesztésre szorul, hiszen Szlavóniában a legmagasabb a magyar kisebbség aránya. (*Pallósiné* 2008)

Az eszéki városi és egyetemi könyvtár honlapja folyamatos fejlesztés alatt áll, programjukban szerepel, hogy a weboldalukat nem csak horvátul, hanem angolul, németül és magyarul is olvasni lehet majd. Ezzel szemben Pécsen, a Csorba Győző Megyei – Városi Könyvtár honlapja kizárólag magyarul, az egyetemi könyvtár internetes oldala a magyar mellett pedig csak angolul érhető el. A honlap és az elektronikus információellátás tekintetében tehát az eszéki könyvtár előttünk jár, ugyanis az intézmény oldalát nem csupán egy világnyelven, hanem mellette még két kisebbségi nyelven is elérhetővé teszik.

A nemzetiségi kisebbségek ellátása – könyvtárközi kapcsolatok

Az előző alfejezetben egyértelművé vált, hogy mind a pécsi, mind az eszéki könyvtár fontosnak tartja a városában élő kisebbségek információval és nemzeti nyelvű dokumentumokkal való ellátását. Ugyanakkor az állandó forráshiány egyre inkább megnehezíti, hogy az állományfejlesztés a nemzetiségi nyelven íródott dokumentumokra is kiterjedjen. Így egyre nagyobb szerepet kap az anyaország, ami Pécs és Eszék között több, új típusú együttműködésre adhat okot és lehetőséget.

Az egyik ilyen a *két könyvtár közötti kölcsönzés megteremtése*. Jelenleg az országok közötti könyvtárközi kölcsönzések menete többlépcsős. Ha egy eszéki magyar el szeretne olvasni egy Horvátországban nem fellelhető dokumentumot, akkor az országok között működő könyvtárközi kölcsönzési rendszer segítségével ezt megkérheti Magyarországról. Az országok közötti könyvtárközi kölcsönzésért ugyanakkor a nemzeti könyvtárak a felelősek, így olvasónk kérését Eszék-ről közvetítik Zágrábba, onnan Budapestre, végül például a pécsi Tudásközpontba, holott a földrajzi távolság mindössze 80 kilométer a két település között.

A pécsi és eszéki könyvtár közötti kölcsönzési kapcsolat elengedhetetlen. Ha ez szervezeten megvalósul, onnantól szinte természetes szakmai továbblépésnek tűnhet a könyvek beszerzésének, illetve a könyvek digitalizálásának az összehangolása is. Ezzel a horvátországi magyar, illetve a magyarországi horvát állampolgárok információhoz jutásának esélyegyenlősége gyakorlattá válhat. Önálló, de nélkülözhetetlen terület az aaudiovizuális dokumentumok kölcsönös hozzáférésének a megteremtése is. Hiszen egy-egy ismeretterjesztő, vagy kulturális-szórakoztató film megtekintése az interneten keresztül a nyelvhasználat gyakorlásának egyik lehetősége. Mind Pécsen, mind Eszéken magas a horvát, illetve a magyar kisebbség száma, akiknek ugyanolyan joguk az információhoz és dokumentumokhoz való hozzáférés, mint az anyaországban élőknek. Ezért szükséges a határ menti, hasonló funkciójú (közművelődési, felsőoktatási) könyvtárak közötti, *az országok közötti dokumentumkölcsönzés folyamatát* egyszerűsítő együttműködése. Az együttműködéssel azonban nem csupán a pécsi horvátok és az eszéki magyarok információ- és dokumentumigényeit elégíthetjük ki, hanem a Josip Juraj Strossmayer Egyetem magyar szakos, valamint a Pécsi Tudományegyetem horvát szakos hallgatóinak tanulmányait is segíthetjük.

Könyvtárbusz nem csupán az államhatárig

A könyvtárközi kölcsönzésen túl fontos a Pécs és Eszék között megvalósuló *országhatárokon átívelő könyvtárbusz program* is. Tapasztalataink az mutatják ugyanis, hogy a mozgókönyvtári ellátás nem veszt szerepéből; ellenkezőleg, a mobilitást biztosító eszközök bővülésével és segítségével újabb perspektívák nyílnak meg a szolgáltatás előtt. Ma már nem csupán az olvasnivalók eljuttatását vállalhatják, hanem egyben az információs tér kitágításában is jelentős szerepet játszhatnak. Így feladataikat ma már nem csupán a művelődési lehetőségekhez történő hozzáférés biztosítása jelenti, hanem az információs szabadság gyakorlásának segítése, továbbá a meglévő esélyegyenlőtlenségek mérséklése is. A pécsi Csorba Győző Megyei – Városi Könyvtár 2010. december 6-án avatta fel legújabb könyvtárbuszát, amely a régióban élő, hátrányos helyzetű csoportok ellátása érdekében valósulhatott meg.

A bibliobusz azóta is járja a kistelepeleket, a lakosokat információval, dokumentumokkal látja el, valamint a járműben található számítógépeken – a mikrohullámú átjátszó segítségével – ott is csatlakozni lehet a világhálóra, ahol nem megfelelő az internet-lefedettség.

A Csorba Győző Megyei – Városi Könyvtár tervei között szerepel, hogy a könyvtárbusz nem csak a Dél-dunántúli régióban közlekedik majd, hanem *Horvátország magyarlakta településein élő kisebbséget is ellátja*. Az ötlet nem újdonság. A szlovéniai Muraszombatról például az ezredforduló után is járt át hazánkba könyvtárbusz, ellátva a Rába-vidéken élő szlovén kisebbséget. Pécs és Eszék könyvtárbusz-kapcsolata kezdetben bizonyosan egyirányú lesz, ugyanis az eszéki városi és egyetemi könyvtár nem tart fenn bibliobuszt. A Sredisnja i Istocna Panonska

Hrvatska régióban élő magyarok számára azonban a Dél-dunántúli Regionális Könyvtár és Tudásközpont ezzel a lehetőséggel biztosítani tudná az információhoz, illetve a nemzeti nyelvű dokumentumokhoz való szabad hozzáférés jogának gyakorlását.

Az információhoz való szabad hozzáférés lehetősége az interneten – az Europeana projekt

Az Europeana portál (elérhető a www.europeana.eu oldalon) lehetővé teszi, hogy az érdeklődők felfedezhessék Európa múzeumi, könyvtári, levéltári és audiovizuális gyűjteményeit az interneten. A honlap többnyelvű környezetben segíti elő a keresési és kapcsolatépítési lehetőségeket. A felhasználók beléphetnek, és megoszthatnak – Európa sokszínű kulturális és tudományos öröksége inspirált – saját tartalmakat. Az elektronikus állomány, melyben szöveges, képi, hang és audiovizuális dokumentumok is helyet kaptak, mára több mint 15 millió tételt számlál. Az Europeana programban mintegy 1500 intézmény működik közre. Közük van például a londoni Brit Nemzeti Könyvtár, az amszterdami Rijksmuseum és a párizsi Louvre is. Az Europeana minden dokumentum esetében elvezeti a felhasználót az eredeti forráshoz, ezáltal a hitelesség biztosított.

Az Europeana program fejlesztésében, illetve az adatbázisból elérhető állomány gyarapításában Magyarország is részt vesz, így a rendszerből már elérhető az a 10.000 dokumentum, amelyeket a Magyar Elektronikus Könyvtár digitalizált, illetve ezeken kívül még más szövegeket, képeket, illetve hangzó anyagokat is megtalálhatunk. Az Europeana állományában azonban a Magyarországról feltöltött dokumentumok aránya nem éri el az 1%-ot sem. A helyzet sürgős beavatkozást kíván, és külön programkoordináció szükséges. Hiszen mind a magyar állampolgárok, mind a más országokban élő, de magyar nemzetiségű lakosok számára fontos, hogy minél több dokumentum már az interneten keresztül is elérhető legyen, ugyanis így nem kell heteket várni, illetve vagyontokat fizetni egy anyag hozzáféréseért, hanem az néhány kattintással elérhető és letölthető. Ennek óriási jelentőségét még csak a Békés Megyei Tudásház és Könyvtár ismerte fel, ugyanis az Országos Széchényi Könyvtáron kívül Magyarországról egyedül ez az intézmény tölt még fel dokumentumokat az Europeana-ba.

Európában 30 ország vesz részt az adatbázis állományának bővítésében, ezek között ugyanakkor *nem szerepel Horvátország*. Ennek a programnak az ösztönzése tehát a horvát oldalról is várat magára. Szakmai szempontból izgalmas kihívás és *határ menti modellértékű közös kezdeményezése lehetne*. Ez ugyanakkor azért különösen jelentős, mert a Josip Juraj Strossmayer Egyetemen 2006. óta működik egy a „Kulturális örökség digitális környezetben” témájú PhD program, így akár az eszéki városi és egyetemi könyvtár is közreműködhetne az Europeana adatbázis fejlesztésében, ezáltal is biztosítva a horvát állampolgárok és horvát nemzetiségűek számára az információhoz és dokumentumokhoz való hozzáférés esélyét.

Európai Dokumentációs Központ kiépítése Eszéken

Az Európai Dokumentációs Központok hálózatát az Európai Bizottság azzal a céllal teremtette meg, hogy segítséget nyújtson az egyetemeknek és kutatóintézeteknek az *oktatás és az európai integrációs kutatás fejlesztésében*, ösztönözzék az említett intézmények részvételét az európai témájú vitákban, illetve támogassák az állampolgárokat az uniós szakpolitikákkal kapcsolatos tudás megszerzésében. 2005-ben az Európai Dokumentációs Központok is az Europe Direct információs hálózat tagjaivá váltak.

Magyarországon jelenleg 14 dokumentációs központ működik – régióként általában egy vagy kettő (kivételet képez ez alól Közép-Magyarország) – melyek folyamatosan frissülő kiadványokkal, adatbázisokkal és könyvkatalógussal segítik az érdeklődőket. A Dél-Dunántúlon a Pécsi Tudományegyetem Benedek Ferenc Jogtudományi és Közgazdaságtudományi Szakkönyvtárában található az Európai Dokumentációs Központ, mely 1995-ben alakult, azaz Magyarország EU-s csatlakozása előtt kilenc évvel. Jelenleg az Európai Unió 27 tagországában 480 in-

formációs és 400 dokumentációs központ működik. Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy Horvátországnak várnai kell a hivatalos tagsági időpontig, hiszen már ezelőtt is létrehozhatnak információs és dokumentációs központokat. A kelet-horvátországi régióban egyértelműen *Eszék vállalhatná fel az Európai Dokumentációs Központ működtetését*, mivel ezzel kiegészíthetné a városi és egyetemi könyvtár állományát és ezzel a Jurij Strossmayer Egyetemen folyó közgazdász, illetve jogászképzést is elősegítené, valamint a helyi lakosok információs igényét is magasabb szinten elégíthetné ki.

Josip Juraj Strossmayer Egyetem és a Pécsi Tudományegyetem közötti kapcsolat fejlesztési esélyei

Tanulmányom befejező részében az eszéki és a pécsi egyetemek közötti, elsősorban a Josip Juraj Strossmayer Egyetem Bölcsészettudományi és a Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kart érintő hallgatói és oktatói cserekapcsolat lehetőségeivel foglalkozom. Mind Eszéken, mind Pécsen képeznek informatikus könyvtárosokat BA és MA szinten. A két képzőhely 2010 óta áll – egyelőre kizárólag az Erasmus hallgatói, valamint oktatói mobilitás területén megfigyelhető – kapcsolatban. Az elsősorban az elméleti tudás bővítésére szolgáló Erasmus cserekapcsolatok mellett szándékunkban áll a gyakorlati képzések irányába is elmozdulni, lehetőséget adva ezzel a hallgatóknak, hogy ne kizárólag a saját városuk könyvtáraiban szerezhessenek tapasztalatokat, hanem külföldi példákkal is megismerkedhessenek. A pécsi, illetve az eszéki könyvtár azonos funkciókkal rendelkezik, ezért a hallgatók hasonló ismereteket szerezhethetnének, mint a saját képzésük gyakorlóhelyén, mégis gazdagodhatnak külföldi tapasztalatokkal. A cserekapcsolati lehetőség azok számára lehetne a legelőnyösebb, akik mint horvátországi magyarként, illetve mint magyarországi horvátként informatikus könyvtáros hallgatók. (*Rechnitzer, Smahó 2007*)

Az Europeana projekt ugyanakkor az oktatással is összekapcsolódhat, ugyanis a Pécsi Tudományegyetem, az országban elsőként, 2012-ben elindítja szakirányú továbbképzését, mely „A dokumentumkezelés információs és kommunikációs technológiai alapjai” címet viseli. A továbbképzés nem csupán magyar állampolgárok számára nyitott, így a határ menti horvát településeken élő (magyar és a későbbiekben horvát) könyvtárosok is tanulhatnak a szakon, ezáltal is megerősítve a XXI. század, a digitalizálás, valamint az elektronikus és digitális adatbázisok (Europeana) elvárásainak való megfelelés szándékát.

A könyvtárosok továbbképzése azért is kardinális kérdés, mert ők azok, akikkel az olvasó találkozik, ha betér a könyvtárba, akiktől kérdeznak. Így a könyvtárosnak tisztában kell lennie minden lehetőséggel, minden forrással, amelyek az olvasók számára fontosak, illetve nélkülözhetetlenek lehetnek. Ezért a legfontosabb, hogy először a könyvtárosok ismerhessék meg az összes nemzeti és nemzetközi projektet, programot, amelyek szabadon és teljes szöveggel hozzáférhető dokumentumokat biztosítanak a felhasználóknak, érdeklődőknek, olvasóknak.

Összegzés

Az információhoz és dokumentumokhoz való szabad hozzáférés minden ember számára alapvető emberi jog. Ez az élet majdnem minden területét érinti: melyik a legolcsóbb érintőképernyős mobiltelefon, hogyan működik az újonnan vásárolt turmixgép, ki nyerte az országgyűlési választásokat, milyen nyitvatartási idővel rendelkezik a könyvtár, ki tudom-e kölcsönözni az Egri csillagokat? Az ilyen jellegű kérdésekre minél hamarabb és minél költséghatékonyabban szeretnénk választ kapni. Erre az egyik legjobb eszköz ma az internet. A bevezetőben olvasható, hogy mind Magyarországon, mind Horvátországban folyamatosan nő az internet-ellátottság és 2011 elején tíz emberből hat rendelkezik az otthonában kábeles vagy mobilinternettel. Az internet azonban egy olyan közvetítő csatorna, ahol hibás információkkal, adatokkal is találkozhatunk. Ezért fon-

tos, hogy a világhálón olyan elektronikus, digitális, virtuális könyvtárak épüljenek, melyek hitelesek és ellenőrzöttek. Az interneten ugyanakkor nem kizárólag szabadon hozzáférhető anyagok találhatóak meg. Több olyan oldal, rendszer és adatbázis létezik, amelyek egy bizonyos IP tartományból elérhetőek, például egy intézményből, egy régióból vagy egy országból. Így az adott ország területén kívül élő nemzeti kisebbség tagjai nem rendelkeznek azokkal az alapjogokkal, mint az anyaországban élő polgártársaik. Az információhoz való hozzáférés jogán kívül ugyanakkor a dokumentumokhoz való hozzáférés joga is csorbulhat, ha egy adott könyvtár nem tartja fontosnak a területén élő kisebbségek számára beszerezni, feltárni, digitalizálni és szolgáltatni a nemzeti nyelvű irodalmakat. Ám a XXI. században nem csupán az adott településen működő könyvtár állományára lehet építeni. Az állampolgárok több lehetőséggel rendelkeznek, mint eddig bármikor az információ- és dokumentumellátottság tekintetében.

Dolgozatomban javaslatokat fogalmaztam meg arra vonatkozóan, hogyan lehetne a magyarországi horvát, valamint a horvátországi magyar kisebbség számára a nemzeti információ- és dokumentumellátottságot biztosítani. A témát két irányból közelítettem meg, a könyvtárak, valamint az internet felől. A folyamatos forráshiány miatt a könyvtáraknak a saját anyanyelvükön íródott dokumentumok között is szelektálniuk kell, és csökken a beszerzésre szánt összegek nagysága is. Így természetes, hogy a nemzetiségek ellátása háttérbe szorul, illetve magát az állományt sem fejlesztik. A XXI. században azonban már rendelkezünk megoldási lehetőségekkel, melyek megkönnyíthetik a kisebbségek helyzetét.

A kisebbségek dokumentumellátottságára vonatkozóan az egyik lehetőség a *pécsi és az észéki könyvtár között kialakítandó kölcsönzési kapcsolat* lenne. Ezáltal az országhatárokon átnyúló könyvtárközi kölcsönzések növekedhetnének, mivel kevesebb idő és pénz, mire az olvasó hozzájut egy nemzeti nyelvű dokumentumhoz.

Megoldási javaslatként vázoltam fel a *pécsi Könyvtárbusz határon átvívelő lehetőségeit*, így a horvátországi magyarlakta településeken élőköt könnyen hozzá lehetne juttatni a nemzeti nyelvű irodalmakhoz.

A nemzetiségek információhoz való szabad hozzáféréseinek javítására vonatkozóan az *elektronikus, digitális és virtuális könyvtári rendszerek kiépítését, fejlesztését és elterjesztését* részleteztem. Kiváltképp egy konkrét program lehetőségein keresztül vezettem le a digitalizálás és az elektronikus könyvtárak területén megfigyelhető változásokat. A témával kapcsolatban ugyanakkor érdemes tudni, hogy a világon egyszer már nyomtatásban megjelent összes dokumentum alig 10%-a érhető ma el digitális formában, a maradék 90% kizárólag papíralapon férhető hozzá, így ezen a területen még sokat kell fejlődnünk, ugyanis Magyarország tekintetében ez az arányszám még alacsonyabb, ami nem csupán az ország területén élőknek, de a magyar diaszpóra számára is komoly gondot jelent.

Az elsősorban az Európai Unióval, annak működésével, politikájával, gazdaságával, a tanulási és munkavállalási lehetőségeivel foglalkozó *információs és dokumentációs központok mielőbbi kiépítése* Horvátországban, illetve a kelet-horvátországi régió központjában, Eszéken sürgető feladat, ugyanis a csatlakozásra történő felkészülés alatt is kardinális feladat a horvát állampolgárok tájékoztatása, informálása.

A kisebbségek információhoz és dokumentumokhoz való szabad hozzáféréseivel kapcsolatos lehetőségek harmadik csoportjába a dokumentumokat, a tartalmakat, az információt szolgáltató személy, a *könyvtáros képzésével és továbbképzésével* foglalkoztam, ugyanis ő az, akitől az olvasó segítséget fog kérni, ha saját maga nem találja meg azt, amire kíváncsi, amire szüksége van.

Tanulmányomban a határtalan információáramlással, annak javítási lehetőségeivel, a különböző könyvtárközi kapcsolatok kiépülésével, az elektronikus és digitális könyvtárak elterjesztésével és állományuknak folyamatos fejlesztésével, illetve a könyvtárak az állampolgárokat és a kisebbségeket kiszolgáló funkcióival foglalkoztam. A téma aktualitása vitathatatlan, ugyanis annak ellenére, hogy Magyarországon, Horvátországban és egész Európában nő az internet-ellátottság, mégis és mindig lesznek elmaradott térségek, akik csak nehezen tudják majd felszá-

molni a lemaradásukat. Akikre ebben a kontextusban külön figyelni kell, azok a fogyatékkal élők, a halmozottan hátrányos helyzetűek, az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők, valamint a kisebbségek. Meg kell teremteni a lehetőséget, hogy minden állampolgárunk, így az előző csoportokba tartozók is ugyanúgy hozzáférhessenek az információkhoz és a dokumentumokhoz, ehhez pedig akár az országhatárokon is át kell nyúlni.

Irodalom

- Gyémánt R., Drozdik Zs. (2004): *A horvátországi magyarság területi és társadalomsta-tisztikai sajátosságai*, <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/terstat/2004/04/wgyemant.pdf> (2012. február 23)
- Kocziszky Gy. (2008): *Területfejlesztés módszertana*. Egyetemi Kiadó, Miskolc.
- Pallósiné Toldi M. (2008): A könyvtárak szerepe a határon átnyúló információáramlásban. – *A Vas megyei könyvtárak értesítője*, 1, pp. 34-39.
- Rechnitzer J., Smahó M. (2007): *Egyetemek a határ menti együttműködésben*, Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja, Pécs.